

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 347.121.1:343.97

DOI: 10.15587/2313-8416.2018.124371

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ, ЗДОРОВ'Я ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ© **Х. К. Солодовнікова**

В даному дослідженні виявлено та розкрито теоретичні питання міждисциплінарного підходу до визначення ролі і місця права на життя, здоров'я фізичної особи в умовах тероризму.

З'ясовано, що практично не розглядаються в українській психологічній та юридичній науках та практиці проблеми наслідків тероризму.

Запропоновано психологічне переосмислення цінності життя з метою виведення даного права з суто професійного, юридичного розуміння та його поширення і використання у побутовому бутті людини

Ключові слова: право, життя, здоров'я, цінність, тероризм, терористичний, психологічний, міждисциплінарний, немайновий, особистий

1. Вступ

До 2000-х років психологічна наука не розглядала тероризм як явище, актуальне для України. В царині юридичних наук, навпаки, тероризм розглядався досить широко в контексті питань кваліфікації даного злочину та протидії йому. Але разом з тим в поле зору науковців не потрапляли питання наслідків скоєння злочинів терористичного спрямування. На сьогоднішній день саме останній аспект є найбільш важливим питанням в переддень повернення тимчасово окупованих територій. Десятки тисяч людей уже потерпають від прямих (знищене житло) чи опосередкованих наслідків масштабних терактів, що складаються в комплекс тероризму.

Дослідження права на життя, здоров'я та особисту недоторканність як таких, що забезпечують фізичне буття людини, за допомогою методів психології дозволить вирішити низку проблем. Зокрема, визначити значимість цінності людського життя в контексті пов'язаних із наслідками скоєння неправомірного насильства, що має ознаки терористичного злочину.

Розуміння безцінності людського життя завжди було в пріоритеті демократичного, розвиненого суспільства. Еволюційно змінювалися світоглядні концепції та підходи до розуміння поняття «людина». Актуальними ці питання стають під час і, тим більше, по завершенню глобальних соціальних зрушень, таких як війна, масовий терор епохи сталінізму, Голокост тощо.

Західні науковці в галузі психології в своїх дослідженнях виявили тенденцію до стабільного зростання суспільної значимості життя окремої

людини [1, 2]. Цінність життя є суб'єктивним сприйняттям та складається з таких показників: якість життя, фізичне, психічне та психологічне здоров'я, гармонія соціальних стосунків, здатність до творчості тощо. Відсутність або недостатній рівень будь-якого з цих показників здебільшого призводить до різкого зниження суб'єктивної оцінки цінності життя.

А. Швейцер та В. Франкл, у своїх фундаментальних працях розмірковували про суб'єктивне сприйняття людиною власного життя в нелюдських умовах (концентраційний табір, В. Франкл), а також про значення чужого життя для суспільства (А. Швейцер, нобелівський лауреат премії миру). Обоє прийшли до висновку, що життя є безцінним трансцендентним благом за будь-яких умов – наявності чи відсутності повного комплексу вищезгаданих показників.

На кінець 10-х років 21-го сторіччя інформаційне суспільство запроваджує та поширює дану настанову як на рівні повсякденного життя, так і на рівні законів.

2. Літературний огляд

Теоретичний аналіз літератури в галузі питань особистих немайнових прав на життя, здоров'я, особисту недоторканність дозволяє стверджувати, що воно набуває популярності, оскільки зростає кількість наукових праць, що присвячені даній тематиці. Але в той же час дискусійними лишаються аспекти, що визначають норми щодо терміну дії цих прав, деякі моменти їх порушень, зокрема, встановлення моменту виникнення права на їх захист тощо [3, 4].

Дискусія точилася в межах виявлення самостійності особистих немайнових прав в системі цивільних прав. Цивілісти обстоювали три основні концептуальні підходи, а саме: радикальний [5, 6], негативний [7] і позитивний [8, 9].

Відповідно, кожна з цих концепцій пропонувала різні підходи щодо функцій права в сфері особистих немайнових прав на життя, здоров'я та особисту недоторканість. Так, представники «позитивного» концептуального підходу наполягали на тому, що цивільне право не лише включає особисті немайнові правовідносини до свого предмету, але й поширює на них як функцію охорони, так і функцію регулювання [10].

Дане дослідження мало в своїй основі положення позитивного концептуального підходу, ґрунтуючись на якому є можливість використання психологічного інструментарію. Крім того, саме позитивний підхід є фундаментом сучасного законодавства в галузі особистих немайнових прав на життя, здоров'я та особисту недоторканість.

Здебільшого цивілісти торкалися питань делікатних зобов'язань в межах відшкодування моральної шкоди за страждання, спричинені особистим немайновим правам фізичної особи злочинами. Головною проблемою вчені зазначають встановлення суб'єктивної оцінки «обсягу» страждань, як наслідок порушення прав в результаті скоєння злочину [11]. Оскільки від нього залежить міра компенсації за них. В цивілістиці не вщухає дискусія щодо того, якими способами та засобами можливо вирахувати міру компенсації. Виходячи з вищезгаданих підходів таке вирахування передбачає варіант матеріальної компенсації у вигляді витрат на лікування, в тому числі й психотерапію тощо.

Виходячи з положень, запропонованих в межах «позитивного» підходу, науковці відштовхувалися від поняття «особистість» [12], запропоноване і досить поширене ще за радянської доктрини в цивілістиці. Це поняття викликало багато суперечок через неоднозначність застосування, зокрема в межах розрізнення понять «особа», «індивід», «особистість», які в юридичній літературі здебільшого отожднювалися. В сучасній цивілістиці ці поняття трансформувалися в єдине визначення «фізична особа».

Разом з тим, слід зауважити, що поняття «особистість» належить виключно сфері психології, звідки і було запозичено, але без тих психологічних ознак, що його характеризують.

Психологічні аспекти в праві в цілому знайшли своє відображення в працях закордонних психологів, соціологів, істориків, юристів. Так, страх смерті та лібідо, як основні рушійні сили виступають у якості регулятора соціальної поведінки людини [13], зазначається, що величезну роль при цьому має її архітектоніка [14]. Науковці зазначали, що передовсім слід говорити про персону, особистість, як центральну фігуру [1]. Одним з найважливіших є той висновок, що людина, сама собі закон, тобто має внутрішній саморегулятор поведінки [15]. Разом з тим не виключали значний вплив мас на формування та становлення нормативної та позанормативної поведінки людини [2, 16].

Отже, наукова література, присвячена дослідженням особистих немайнових прав в юридичній галузі, зокрема, в сфері визначення таких проблем як відшкодування шкоди, заподіяних злочинами, що мають ознаку терористичних, потребує деталізації та уточнень, які стають можливими, завдяки залученню психологічних методів.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є виявити та розкрити теоретичні питання міждисциплінарного підходу до визначення ролі і місця права на життя, здоров'я фізичної особи в умовах тероризму.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Узгодити юридичну та психологічну термінологію з метою встановлення зв'язку між психологічним розумінням цінності життя та особистим немайновим правом на життя і здоров'я фізичної особи.

2. Встановити зв'язок між психологічним розумінням цінності життя та особистим немайновим правом на життя і здоров'я фізичної особи.

4. Особливості використання психологічного інструментарію для визначення місця і ролі особистих немайнових прав на життя, здоров'я та особисту недоторканість в житті людини.

Тенденції сучасних наукових досліджень будь-якого соціального явища, зокрема тероризму, набувають характеру міждисциплінарних.

Було виявлено, що предметом досліджень раніше не поставало вивчення усвідомлення людиною прав на життя та здоров'я як психологічного фактору забезпечення особистої безпеки в умовах тероризму.

Предметом дослідження в даній роботі є особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її фізичне існування, зокрема право на життя, здоров'я. Вони є абсолютними, невід'ємними правами, охорона, захист яких гарантується державою, є закріпленими в нормативно-правових актах, зокрема в Конституції України, Законі України «Про охорону здоров'я», Кримінальному кодексі України, тощо. В Цивільному Кодексі України особистим немайновим правам фізичної особи присвячена ціла Книга Друга.

В сучасній українській цивілістиці дослідження різних аспектів особистих немайнових прав фізичної особи набуває широкої популярності, тому вважаємо за потрібне в межах даної статті лише коротко їх окреслити.

Історично в цивільному законодавстві колишнього СРСР панувало поняття «громадянин», яке підкреслювало характер взаємодії людини із державою та виключало з системи цих взаємин осіб без громадянства, апатридів, іноземців тощо. На сьогоднішній день загальноприйнятим в усіх європейських правових системах є визначення «фізична особа».

Згідно з цивільним кодексом України – фізична особа є людиною, що виступає як учасник цивільних відносин (ст. 24 ЦКУ).

Зазначимо, що поняття «фізична особа» та «людина» є взаємопов'язаними, але не тотожними,

зокрема, фізичною особою є завжди людина, яка, в свою чергу, може бути учасником цивільних відносин, але може і не бути.

Отже, в широкому розумінні «життя» – це сукупність біологічних ознак, що об'єднують органічних істот, відрізняючи їх від неорганічних. Життя визначається як форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, самооновлення та самовідтворення.

Здоров'я як стан живого організму, при якому за інших рівних обставин організм у цілому і всі органи здатні в повній мірі виконувати свої життєві функції. Здоров'я людини визначається комплексом біологічних (спадкових та набутих) і соціальних факторів. Психологи-науковці сперечаються, що з цих двох детермінант є вагомим. Вважаємо, що так питання не має стояти взагалі, оскільки обидва детермінанти в рівній мірі є вагомими для суб'єктивного сприйняття людиною свого стану як здорового. Отже, в преамбулі статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я записано: «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [17]. Таке визначення поняття «здоров'я» є найбільш чітким і вміщує біологічні, соціальні та психологічні аспекти цієї проблеми.

Суспільна значимість здоров'я визначається наступним чином. По-перше, здоров'я складає основу життєдіяльності особи. По-друге, здоров'я є засобом пізнання навколишньої дійсності. По-третє, здоров'я є засобом здійснення особою самостійної поведінки. По-четверте, здатність до фізичної та творчої праці. По-п'яте, здоров'я забезпечує незалежність особи.

До особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи також належить право на свободу та особисту недоторканість. Його особливістю є те, що прямо передбачена заборона застосування не лише фізичного насильства, а й психічного (психологічного). Стаття 29 Конституції України регламентує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність [18]. Заарештовувати або тримати під вартою особу можна лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Статті 288 та 289 ЦК України доповнюють ці положення: забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню [19].

Зазначимо, що на теренах Російської імперії існувала та набула поширення психологічна теорія права, в якій пояснювалося існування законів, їх дію, державний устрій тощо крізь призму психології особистості в сучасному її розумінні. Зокрема, через емоції та вчинки пояснювалася дія права як природного трансцендентного закону [20].

В основу психологічної концепції права покладено прагнення запропонувати відповідь на питання – що є сама людина, у якій якості постають її

внутрішні рушійні сили, щоб в процесі регламентування її суспільно-значимої поведінки вона не суперечила поведінці інших суб'єктів. Дана теорія настільки широко трактувала право, що це призводило до розмивання його меж. За своєю суттю це вже було не правом, а правовою реальністю. Походження права, його дію в суспільному житті, вплив на психіку і поведінку індивіда та суспільства вчений пояснював за допомогою емоцій, «правових» переживань, які виникають як реакція організму на вплив зовнішнього середовища і формують його поведінку. Згідно цієї концепції, емоції – як генетична основа нашої психіки, можуть бути визначені як мотиви соціальної поведінки. У взаємодії індивідів утворюється новий феномен – групова, „народна психіка” з її „нормами-законами”, які визначають мотивацію [20].

З точки зору досягнень сьогodнішньої психології, можна деякою мірою погодитися із вченим. Але разом з тим, слід зауважити, що така схема є дещо спрощеною. Оскільки соціальна, в тому числі і правомірна поведінка, ґрунтується на складному комплексі установок, цінностей, навичок тощо. Така поведінка не зводиться до автоматичних реакцій, як це виглядає у вищезгаданій концепції.

Дослідження еволюції уявлень про роль права в житті людини дає можливість встановити міру його актуалізованості для сучасної людини. Інакше кажучи, наскільки сучасний українець є обізнаним щодо наявності у нього прав, та міри їх захисту тощо.

Встановити це можна, в результаті проведення крос-культурного дослідження. Де нульовою гіпотезою буде: громадяни тих країн, право в яких є більшою мірою інтериоризованим у свідомість людини, користуються своїми знаннями та навичками в цій галузі з більшою частотою. Тоді альтернативною гіпотезою стане: українці назагал, окрім фахівців в різних галузях права, не зацікавлені в такого роду знаннях та навичках, а тому і не користуються такими інструментами захисту власних прав та інтересів.

В межах даної статті немає можливості розглянути подібну ситуацію із закордонним судочинством. Вважаємо, що ця проблема вже є дозрілою для українського суспільства, а відтак вимагає ґрунтовного вивчення в подальшому.

Обізнаність та реалізація українцями своїх прав на життя, здоров'я, свободу є особливо актуальним через стабільну загрозу тероризму в межах території Донбасу та в Криму.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що тероризм є одним з нелегітимізованих способів розв'язання конфлікту. Інструментом при цьому виступає як пряма дія (наприклад, захоплення заручників ст. 147 Кримінального кодексу України (ККУ) з метою залякування населення), так і різновид психологічного насильства (ч. 1 ст. 258 ККУ, та ч. 2 ст. 147 ККУ – погроза про захоплення заручників). В контексті даного дослідження вважаємо за доцільне підкреслити, що саме психологічне насильство, погроза скоєнням теракту є недостатньо вивченим та всебічно розкритим, а відтак, потребує більш детального дослідження як з точки зору права, так і з точки зору психології.

Оскільки при скоєнні теракту за безпосередньої участі людини-жертви, постраждалого, загроза спрямована на життя, здоров'я, саме цим обумовлено в даному дослідженні вибір немайнових прав фізичної особи, які порушуються в першу чергу.

В контексті вивчення теоретичних та практичних проблем відшкодування шкоди, заподіяної терактом, було встановлено, що найпоширенішим інструментом захисту порушених в такий спосіб прав, було подання судових позовів про відшкодування майнової шкоди. Щодо відшкодування шкоди, заподіяної злочином, що носить ознаки терористичного, особистим немайновим правам фізичної особи, не було знайдено. Зникаючий відсоток таких позовів містили в своєму тілі заяви про відшкодування моральної шкоди, отриманої в результаті страждань, заподіяних терактом, знову ж таки не в результаті загибелі члена сім'ї або завдання шкоди його здоров'ю, а в результаті отримання значної майнової шкоди (втрати чи значного пошкодження житла, автомобілів тощо).

Постало питання: чи українці настільки не цінують власне життя? А чи вони взагалі знають про те, що мають таке особисте немайнове право, яке є гарантовано охоронюваним державою?

Для юридичної науки вбачаємо проблему у тому, щоб розробити ефективний інструментарій для вирішення подібних питань по закінченню військової агресії, деокупації у зв'язку з прогнозованим ризиком зростанням вимог населення щодо захисту, відновлення та охорони порушених у такий спосіб майнових та немайнових особистісних прав.

Усвідомлене ставлення людиною до своїх прав на життя, на здоров'я в ситуації безпосередньої загрози терористичного насильства змусить ставитися до них обережніше та розширить спектр інструментів по їх захисту з суто юридичних, які належать сфері права, до психологічних. А це у свою чергу підвищить особисту безпеку та знизить «ризик жертви», а також дозволить вийти із безпосередньої ситуації терористичного насильства з меншими психологічними травмами, оскільки в ситуації насильства активне включення, на відміну від пасивного сприйняття людиною себе як жертви, дозволить отримати впевненість у тому, що постраждалим було задіяно весь спектр доступного захисту від насильства.

З іншого боку, аналіз тенденції зростання злочинів терористичної спрямованості дозволяє стверджувати, що різке зростання тероризму відбулося якраз тоді, коли у суспільстві почала зростати цінність людського життя та здоров'я, що знайшло своє відображення у численних міжнародних конвенціях, деклараціях, ратифікованих Україною: Загальна декларація прав людини [21], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [22], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [23] тощо.

Повага до кожної людини як до особистості має стати нормою повсякденного життя в Україні, а людина має бути єдиною абсолютною цінністю первісного порядку, щодо якої визначаються всі інші цінності [24].

На нашу думку, життя є благом, тобто таким явищем, яким більшість вчених погоджуються ви-

значати як «те, що має найбільш суспільно значущу цінність для кожного суб'єкта права та з приводу чого складається поведінка цих суб'єктів, межі якої визначено їх правами та обов'язками» [25]. Інше розуміння категорії «благо» має на меті підкреслити, що під «благом в найширшому змісті можна розуміти все, що в тій чи іншій мірі є корисним для людини з її точки зору. Таким чином, йдеться про ставлення людини до певного матеріального або нематеріального об'єкта» [26].

Вважаємо, що можна погодитися із використанням в даному контексті терміну «ставлення», особливо, якщо розкрити його зміст в психологічному розумінні. Так, «ставлення» – це сукупність ціннісних орієнтацій, інтересів, та інших характеристик особистості, завдяки яким вона є залученою до життя суспільства. Психологічна концепція відношень особистості, запропонована радянським психологом, а згодом розкрита і поглиблена дозволяє зрозуміти механізм, за допомогою якого суспільно визнане благо за певних умов привласнюється та вбудовується в систему цінностей особистості. Співзвучною є думка американського психолога, який зазначає, що основними функціями суб'єктивних відношень є – пристосування особистості до соціального середовища за принципом гомеостазу. Ставлення визначають способи діяльності особистості в суспільстві, вони є каркасом суб'єктивного світу, будучи усвідомленими, характеризують громадянську і моральну зрілість особистості, які формують почуття відповідальності перед суспільством [27].

Разом з тим, таке широке розуміння «блага» як ставлення до об'єкта з точки зору корисності для особистості призведе до необмеженого обсягу суб'єктивної оцінки корисності певного явища людиною, оскільки вже має джерело напруги у вигляді розбіжностей щодо розуміння одного і того ж об'єкту як корисного, а відтак, сприятиме конфліктам та й фактично порушенню особистих немайнових благ. Тому, лише критерій суспільно визнаної цінності є вагомим для розмежування благ від речей та явищ, що в найширшому розумінні також можуть вважатися благами, але в правовому змісті. Тут постає морально-етичне питання «чи є загально визнана значущість життя та здоров'я людини цінністю для окремої людини?» Чи не в цьому полягає головна проблема?

Декларативно в Конституції (ст. 3) про це йдеться, а в реалії, на рівні міжособистісних взаємовідносин воно не спрацьовує. На нашу думку, ця розбіжність є соціально-психологічною основою злочинів терористичної спрямованості. Причинами є: по-перше, те, що такі питання наочно постають лише в екстремальних ситуаціях, яким виступає тероризм; і по-друге, в буденному житті вони, відповідно, є суб'єктивно неактуальними, і тому не використовуються.

Тривале панування радянської ідеології в праві призвело до нівелювання цінності життя, здоров'я, особистої недоторканності фізичної особи. Саме тому, на нашу думку, в сучасному українському праві пріоритетом є забезпечення захисту майнових прав, а особисті немайнові права фізичної особи, які за-

безпечують не лише її фізичне, а й соціальне існування, посідають незаслужене другорядне місце в умовах здійснення злочину, що має характер терористичного.

Загальноприйнятим в цивілістичній думці є розуміння найвищого з-посеред немайнових прав – права на життя. «Першим та найголовнішим видом особистих немайнових прав фізичної особи безперечно, є право на життя. Визначено, що кожна фізична особа має невід'ємне право на життя» [4]. Під поняттям «життя» автор пропонує розуміти таке особисте немайнове благо, суть якого полягає в фізичному, психічному та соціальному функціонуванні людського організму як єдиного цілого» [4].

Вважаємо за доцільне підкреслити найголовніші підходи до визначення цінності життя, які виокремив та зазначив сучасний український науковець: «По-перше, життя знаходиться на найвищому ієрархічному ступені соціальної значимості та пріоритетності. По-друге, усі інші цінності по відношенню до життя є другорядними. По-третє, за відсутності життя людини, усі інші права та блага втрачають сенс, отже, життя є основоположною складовою, яка стоїть на вершині всіх суспільних пріоритетів. І, по-четверте, життя повинно мати належне забезпечення та охорону» [4].

5. Результати дослідження

На сьогоднішній день нагальна проблема для юридичної науки – дати відповідь на питання, які встануть в процесі реінтеграції Донбасу та Криму, зокрема в сфері відшкодування шкоди, заподіяної не лише майновим, а й немайновим правам в результаті систематичних злочинів, які мають характер терористичних. Наука ще й досі не дала інтелектуальної бази для законотворців.

Література

1. Мунье Э. Манифест персонализма. Москва: Республика, 1999. 559 с.
2. Ортега-и-Гассет, Х. Избранные труды / ред. А. М. Руткевич. М.: «Весь мир», 1997. 704 с.
3. Кохановська О. В. Особисті немайнові права фізичних осіб як інститут цивільного права України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. С. 4–6.
4. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / ред. Я. М. Шевченко. К.: КНТ, 2008. 626 с.
5. Агарков М. М. Право на имя // Сборник статей по гражданскому и торговому праву. Памяти профессора Габриэля Феликсовича Шершеневича. М.: Статут, 2005. С. 136–162.
6. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи. М.: Статут, 2000. 256 с.
7. Иоффе О. С. Личные неимущественные права и их место в системе советского гражданского права // Советское государство и право. 1966. № 7. С. 51–59.
8. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации. Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. акад., 1994. 199 с.
9. Малейна М. С. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. М.: МЗ Пресс, 2000. 242 с.
10. Кохановська О. В. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи як уособлення захисту прав і основних свобод людини в сучасній Україні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. С. 7–10.
11. Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания: науч.-прак. пос. М.: Издательство ВЕК, 1998. 188 с.
12. Егоров К. Ф. Личные неимущественные права граждан СССР // Вопросы советского права. Ученые записки. 1953, Вып. 4. С. 139–157.
13. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва; Санкт-Петербург: Питер, 2008. 400 с.
14. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное. Москва: Академический Проект, 2007. 190 с.
15. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя. Минск: Попурри, 1998. 672с.
16. Лебон Г. Психология народов и масс. Санкт-Петербург: Макет, 1995. 316 с.
17. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я від 22.07.46. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що наукова література, присвячена дослідженням місця і ролі особистих немайнових прав на життя, здоров'я, особисту недоторканість в системі права, не бере до уваги таку вагому ознаку як цінність життя, здоров'я тощо.

В свою чергу такий стан тягне за собою їх «другорядність» при охороні, захисті, а зокрема, при відшкодуванні шкоди, заподіяної терактом.

Це дає підстави говорити про те, що необхідно залучати зокрема й психологічний інструментарій для всебічного розкриття питань охорони, захисту порушених прав на життя, здоров'я в умовах тероризму.

В перспективах подальшого дослідження даної теми пропонуємо обговорити наш підхід міждисциплінарно, комплексно та системно.

6. Висновки

1. Узгодження юридичної та психологічної термінології з метою встановлення зв'язку між психологічним розумінням цінності життя та особистим немайновим правом на життя і здоров'я фізичної особи дає підстави говорити про те, що категорія «цінності» життя, здоров'я тощо виступає фундаментом в даному міждисциплінарному підході.

2. Зв'язок між психологічним розумінням цінності життя та особистим немайновим правом на життя і здоров'я фізичної особи в умовах тероризму полягає в наступному: окрім автоматизованого розуміння життя та здоров'я як трансцендентного блага, людина, завдяки їм, є включеною у соціально-правове буття і в такий спосіб має ставитися усвідомлено до пов'язаних із ними правових аспектів, з метою реалізації всебічних захисту та охорони.

18. Конституція України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
19. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
20. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии. СПб., 1908. 271 с.
21. Загальна декларація прав людини від 10.12.48. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.50. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
23. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.73. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043
24. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
25. Гражданское право. Т. 1: учебник / Абрамова Е. Н., Аверченко Н. Н. и др.; под ред. А. Н. Сергеева. М.: ТК Велби, 2009. С. 411.
26. Голубев К. И., Нарижний С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. С. 43
27. Психологічна енциклопедія. К.: Академвидав, 2006. С. 178.

Рекомендовано до публікації д-р юрид. наук Лиховою С. Я.

Дата надходження рукопису 09.01.2018

Солодовнікова Христина Кшиштофівна, кандидат психологічних наук, старший лаборант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033
E-mail: krissolod.kks@gmail.com